

TA'LIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR
ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИОННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
EDUCATION AND INNOVATIVE RESEARCH

№ 5, 2023
May

<p>Muassis: Buxoro davlat universiteti Fan va ta'lim MChJ</p> <p>Bosh muharrir: Ma'murov Bahodir Baxshullayevich</p> <p>Jamoatchilik kengashi raisi: Xamidov Obidjon Xafizovich, Buxoro davlat universiteti rektori</p> <p>Tahririyat kengashi raisi: Maxmudov Mels Hasanovich</p> <p>Mas'ul kotib: Akramova Gulbahor Renatovna</p> <p>Texnik muxarrir: Davronov Ismoil Ergashevich</p> <p>Tahririyat manzili: Buxoro shahar, Q.Murtazoyev ko'chasi, 16-uy</p> <p>Telefon: +998(90)744-00-22</p> <p>E-mail: eirjurnal2020@gmail.com</p> <p>Jurnalning elektron sayti: www.interscience.uz</p> <p>Jurnal OAK Rayosatining 2021 yil 30 sentyabrda 306/6-son Qarori bilan PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA, FILOLOGIYA, TARIX FANLARI bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ruyxatiga kiritilgan</p> <p>Bosishga ruxsat etildi: 29.05.2023 y. Qog'oz bichimi 60x84 1/8. b/t.12,5. Buyurtma raqami 1.23 «FAN VA TA'LIM» nashriyotida chop etiladi. Buxoro shahar</p> <p>Jurnal 28.07.2021 yilda 9305 raqami bilan O'zbekiston Ommaviy axborot vositalari davlat ro'yxatidan o'tgan</p> <p>Jurnal 2020 yilda tashkil topdi va 2 oyda 1 marta chop etildi. 2021 yil noyabr oyidan boshlab har oyda 1 marta o'zbek, rus va ingliz tillarida chop etiladi</p> <p>«Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar» xalqaro ilmiy-metodik jurnalidan ko'chirib bosish tahririyatning roziligi bilan amalga oshiriladi</p> <p>Maqolada keltirilgan faktlarning to'g'riligi uchun muallif mas'uldir</p>	07.00.00 – TARIX FANLARI	
	Ergashev J. Yu. Sardobalarning xizmat ko'rsatish tizimidagi ahamiyati	7
	Hasanova N. N. Mustaqillik yillarida O'zbekiston qishloq xo'jaligidagi o'zgarishlar	12
	Kazakova M. D. O'zbekistonda gender tengligining qonunchilik asoslari va uning takomillashtirilishi	15
	Курбонова М. Б. Дўппи миллийлик тимсоли сифатида	20
	Ochilov A. T. The history of archeological research in bukhara Oasis	25
	Yunusov O. F. Akademik xonandalik san'atining rivojlanishi va tarixiy taraqqiyoti	32
	Шамсиева З. А. Бухоро воҳаси никоҳ тўйи тизимида совчилик удумлари: анъанавийлик ва замонавийлик	36
	10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
	Abdullaeva G. V., No'monova R. N. Lof she'rlar poetikasi va ularning badiiy-estetik funksiyasi	42
	Айтбаев Д. Т. Ўзбек тилида полисемик кўшма гаплар тадқиқи	50
	Bakiyeva X. S. Ot so'z turkumini o'rgatishda media vositalaridan foydalanish	54
	Eshonkulova G. Yu. O'zbek auditoriyasining talabalari uchun ingliz tili darsliklarida antroposentrik maqollarning o'rni va ahamiyati	58
	G'ulomova X. Til sathlarini o'rgatish orqali orfoepik, orfografik, punktuatsion va uslubiy ko'nikmalarni shakllantirish	63
Ismailova M. The role of communicative-active approach in developing strategic competence of students through problem-solving technology	67	
Kuchkarova J. Maqollarni tipologik usullarda o'rganish va o'zbek, qozoq, rus tilidagi maqollarning tahlili	72	
Нурматова Ш. А. Хитой халқ оғзаки ижодида эртақ жанри хусусиятлари (XX ва XXI аср бошлари)	77	
Parmonova N A. A history of women's prose in english literature	82	
Қобилова А. А. Ўзбек болалар шеърлятида юморнинг лингвопоэтик ва коммуникатив хусусиятлари	87	
Рўзиева М. Ё. Адабиётда рамз тушунчаси ва ранг символикаси	93	
Садыкова Р. Р. Совершенствование информационной культуры при изучении русского языка	97	
Umarova F. B. Ingliz va o'zbek nasrida ayol obrazi evolutsiion bosqichlari	102	

Рсалиев А. Т. Использование дидактических игр как средство развития эффективного обучения	255
Sanakulov H. R. STEAM o'quvchiga nima beradi?	260
Sidiqova D. Sh. Talabalarning kasbiy kompetentligi takomillashtirishning ilmiy-metodik asoslari	268
Toshtemirova S. A. Tarix fanlarini tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi asosida o'qitish samaradorligi	272
Tugalov F Q. Fizikani tabiiy fanlararo aloqadorlikda o'qitishda talabalarning ilmiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi	280
Tuzikenova J. A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'z boyligini oshirishning ahamiyati	284
Urazbaeva Dilnoza Ruzimbaevna O'quvchilarda chet tilini o'rgatishning ijtimoiy pedagogik- psixologik xususiyatlari	288
Умаров Б. Ж. Талабаларда маънавий-маърифий ишлар жараёнида миллий тафаккурини шакллантириш	293
Xasanova N. I., Kurbanova A. Dj. Biologiya yo'nalishi talabalariga analitik kimyoni o'qitishda o'ziga xos yondoshish	297
Xo'jamqulova N. R. EGRA tadqiqotini tashkil etish va topshiriqlarini tayyorlash namunalari	303
Хабибова Г. Г. Мактабгача таълимни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари	308
19.00.00 – Psixologiya fanlari	
Abdullayeva D. U. Ota-ona va farzand o'rtasidagi destruktiv munosabat bolalarda agressiv xulq shakllanishi omili sifatida	313
Abdurasulov R. A. Motivatsiyani o'rganishda motivatsion konsepsiyalarining ahamiyati	317
Avlayev O. U. Shaxs kamolotida intellektual faoliyatining individual-tipologik farqlari	321
Askarova N. A. Yaqin kishisini yo'qotgan bolalar va o'smirlarga psixologik yordam ko'rsatishning o'ziga xosligi	325
Buriyeva K. E., Mirkosimova H. M. O'smirlarni mustaqil fikrlash jarayonining psixologik asosi	331
Hakimova F. X. Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarda moslasha olmaslik xususiyatlaridan tortinchoqlikning turli ko'rinishlari	334
Ismatova D. T. Oilaviy psixologik xizmatda shaxslararo munosabatlarni empirik tahlili	338
Jabborova M. A. Talabalar akademik o'zlashtirishining nazariy-metodologik talqini	343
Jalilov H. N. Oila va kasb muvozanatining professor-o'qituvchilar ish samaradorligiga ta'sirining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari	351
Madrimova F. B. Yoshlarda musiqiy qobiliyatlar namoyon etilishining psixologik imkoniyatlari	358
Ostanov Sh. Sh. Kreativlikni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari	363
Пронин Р. О. Актуальность исследований зрительных иллюзий	367
Qarshiyeva D. S. Umumta'lim maktablari pedagoglarida kasbiy stress va reflektivlik orasidagi aloqadorlik	371
Ravshanova M. M. Talabalarda ekonometrika fanini o'qitishda laboratoriya mashg'ulotlarining ahamiyati	377
Раджабова З. М. Шахда касбий англашни шаклланиши	381
Sattarova Sh. Q. Talabalik yoshida pozitiv tafakkurni rivojlantirishning xususiyatlari	384
Turaqulov L. T. Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarining ijtimoiylashuvi muammosining nazariy tahlili	391

SHAXS KAMOLOTIDA INTELLEKTUAL FAOLIYATINING INDIVIDUAL-TIPOLOGIK FARQLARI

Avlayev Orif Umirovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Psixologiya kafedrası dotsenti, psixologiya fanlari doktori (P.hD)

<https://orcid.org/0009-0003-8342-1774>

Annotasiya. Mazkur maqolada shaxs kamolotida intellektual faoliyatining individual-tipologik farqlarini nazariy-amaliy jihatdan asoslab berilgan. Bunda shaxs kamolotida intellektual faoliyatining individual-tipologik farqlarini maxsus metodikalar orqali tashxis etilgan va tuplangan empirik natijalari tahlil etilgan. Ya'ni, shaxs sosial intellektual faoliyatidagi individual-tipologik farqlar ikkita asosiy muammo atrofida guruhlanadi: turli yoshdan iborat talabalar muhitida intellektual faoliyatida dominant komponentini aniqlash va o'rganilayotgan fenomenning unumli rivojlanishini ta'minlaydigan sharoitlarni aniqlandi. Shaxs kamolotida intellektual faoliyatining individual-tipologik farqlari yaratildi. To'plangan natijalar asosida xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: Talaba, kamolot, sosial-operasional, sosial-aksiologik, sosial-ekstravert, sosial-emosional, sosial-uyg'un, sosial-konkret, sosial-mavhum.

Shaxs kamolotga erishishini ta'minlash muammosi insoniyatning azaliy ezgu niyati bo'lib, ijtimoiy - tarixiy taraqqiyot davrining barcha bosqichlarida o'zining birlamchiligi, o'ta dolzarbligi bilan alohida ijtimoiy, ma'naviy, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy ahamiyat kasb etib kelgan. Xuddi shu boisdan inson shaxsi, uning kamoloti, unga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar, faoliyat, tajriba, bilim, ko'nikma, malakalar, ijtimoiy munosabatlarning roli masalalarini hozirgi ijtimoiy-iqtisodiy talablar va ehtiyojlarni hisobga olgan holda ilmiy asosda o'rganish shaxs kamolotini ta'minlash mexanizmlarini aniqlash va samarali shakl, usul, vositalarni ishlab chiqish uchun zarur hisoblanadi. Hozirgi kunda shaxs va uning kamolotini ta'minlovchi omillarni o'rganish sohasida bir tomondan differensiasiya hodisasi yuz bermoqda, ikkinchi tomondan esa, inson taraqqiyotining sintetik (umumlashtirish) tavsifi bo'yicha integratsiya holati ko'zga tashlanmoqda. Inson bir qator fanlarning tadqiqot ob'ekti ekanligini jamlangan holda, ixcham, yaxlit tarzda tasavvur etish uchun uni sosial va sosiobiologik jihatdan o'rganish maqsadga muvofiq. Shaxsning turli yosh davrlaridagi ta'lim-tarbiya olishi, kasb-hunar egallashi, mehnat faoliyatining turli davrlaridagi rivojlanishi darajasi bilan sosial intellekt determinanti orasida quyidagi qarama-qarshiliklar mavjud:

- shaxsning kamoloti va uning sosial intellektual faoliyatini amalga oshirishi darajasi;
- insonning sosial intellektual faoliyati fenomeni tuzilishining murakkablashishi va uning namoyon bo'lishidagi psixologik to'siqlar;
- zamonaviy hayotdagi shaxs kamolotining yangi turlarini shakllantirish va shaxsning sosial intellektual faoliyatining namoyon bo'lishi va rivojlanishini o'rganish bo'yicha ilmiy asoslangan psixologik yondashuv yo'qligi;
- shaxsning sosial intellektual faolligini erta aniqlash uchun konsepsiya ishlab chiqish zarurligi, uning nazariy va metodologik asoslarini belgilash, shaxsning yuqori darajada rivojlanishini psixologik qo'llab-quvvatlash uchun eksperimental dasturlar yaratish;
- shaxsning sosial intellektual faolligi uning tipologiyasini, yoshini va jinsini hisobga olgan holda rivojlanishini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash amaliyotiga ilmiy va uslubiy yordam yetishmasligi.

Shaxsning kamolotga erishishini harakatlantiruvchi kuch sifatidagi sosial intellektning ob'ektiv va sub'ektiv determinantlarining o'rganish yo'nalishlarida ham ilmiy — amaliy tadqiqot ishlarini olib borish dolzarblilik kasb etadi. Bunda shaxs

kamolotga erishishining bosqichlari, manbalari, asoslari, omillari korrelyasiyasini ilmiy tahlil qilish asosida ularning samaradorligini oshirish mexanizmlarini ishlab chiqish zarur.

Hozirgi davrda jamiyat taraqqiyotida yuz berayotgan keskin o'zgarishlar sifat jihatidan yangi va nisbatan murakkab bo'lgan vazifalarni qo'yimoqda, bunda shaxs ijtimoiy intellektining rivojlanish darajasi, uning aqliy imkoniyatlari regulyatori, axloqiy jihatlari alohida ahamiyat kasb etadi.

Shaxsda kamolotida sosial intellektning dinamikasi va tarkib topishi hamda shakllanishiga qaratilgan tadqiqotlar xorijlik olimlar E. Torndayk, F. Moss, T. Xant, G. Ollport, L. Terstoun, D. Veksler, Dj. Gilford, G. Ayzenk, P. Selov va Dj. Meyer, V. Keller, K. Dunker, M. Vertgeymer, Dj. Kempion, U. Charl'zvort, J. Piaje, Dj. Brunner, L. Levi-Bryul', R. Sternberglar tomonidan amalga oshirilgan. Shuningdek, R. Nemov, A. Luriya, L. Vigotskiy, S. Rubinshteyn, V. Shadrikov, L. Venger, V. Aseev, K. Abul'xanova-Slavskaya, D. Lyusin, Ye. Xlistova, Ye. Il'in, B. Anan'ev, Ye. Stepanova, B. Velichkovskiyar kabi rus olimlari tomonidan amalga oshirilgan ilmiy izlanishlarda intellekt – inson aqliy faoliyatining muayyan shakli sifatida o'rganilib, uning o'ziga xos ijtimoiy-psixologik xususiyatlari ochib berilgan.

METHOD. Tadqiqotni amalga oshirish uchun suhbat, kuzatish, bahs-munozara, test metodlaridan, shu jumladan, intellekt test metodikalarining subtestlaridan foydalanildi. Natijalarni qayta ishlashda matematik statistika metodlarining qo'llanildi, sifat tahlili va ma'lumotlarning komp'yuterda qayta ishlandi, empirik ma'lumotlarning ko'p bosqichli qayta ishlanishi va interpretasiyasi, ularning statistik ahamiyatliligi va boshqa tadqiqotlar ma'lumotlari bilan taqqoslandi. Ma'lumotlarni statistik qayta ishlash SPSS 22.0 dasturlari yordamida amalga oshirildi.

TADDIQOT NATIJALARI. Shaxs sosial intellektual faoliyatidagi individual-tipologik farqlar ikkita asosiy muammo atrofida guruhlanadi: turli yosh vakillaridan iborat talabalar muhitida intellektual faoliyatni strukturaviy tashkillashtirishning dominant komponentini aniqlash va o'rganilayotgan fenomenning unumli rivojlanishini ta'minlaydigan sharoitlarni aniqlash.

Tadqiqotlar olib borishda biz tomonimizdan shaxs intellektual faoliyatining nazariy modeli ishlab chiqildi va u shaxs intellektual faoliyatini strukturaviy tashkillashtirishning individual-tipologik farqlarini tahlil qilish imkonini berdi.

Strukturaviy tashkillashtirishni tahlil qilishda biz quyidagi qoidalarga amal qildik:

- shaxs intellektual faoliyatining paydo bo'lishi, shakllanishi va qulashi jarayonlari mavjud;

- shaxs intellektual faoliyati o'quv, mehnat, jamoat va boshqa faoliyat turlari bilan bog'liq;

- shaxs intellektual faoliyatining strukturaviy komponentlari biri ikkinchisiga aylanib turib (ehtiyotlar motivlarda konkretlashadi, harakat operatsiyaga aylanishi mumkin va aksincha), har doim funksiyalarini alishtirib turadi;

- shaxs intellektual faoliyati tipi dastlab o'zining tashqi formasida insonlar o'rtasidagi tajriba almashish jarayoni sifatida vujudga keladi va shakllanadi, so'ngra esa uning asosida alohida shaxsning intellektual faoliyatini strukturaviy tashkillashtirishdagi tipologik, obraz va tushunchalarga tayanadigan farqlar shakllanadi.

- shaxs intellektual faoliyatining strukturasi kelib chiqqan holda, uning komponentlarining o'zaro aloqalari va rivojlanish darajasi (past, o'rta va yuqori) strukturaviy tashkillashtirishning tipologik farqlarini beruvchi asosiy ko'rsatkichlarini aniqlaymiz. Strukturaviy komponentlar ko'rsatkichlar o'rtasidagi yaqin korrelyasion aloqalar psixologik fenomen sifatida shaxs intellektual faoliyatining barqaror ichki tashkillashtirishini aks ettiradi.

Matematik tahlil yuqori omillik yuklamasiga ($p \geq 0,05$) ega bo'lgan va shaxsning intellektual faoliyatida ko'rinadigan teran omillarni yuzaga chiqardi. Omillik